

Радоња ВЕШОВИЋ

КРИЗА ФАЛСИФИКАТА ИСТОРИЈСКИХ СЈЕЋАЊА

Овај свој рад морам да почнем објашњењем – како је дошло до његовог наслова, који на први поглед нема никакве везе са насловом нашег скупа. То је зато што ми се учинило да наслов којим је предсједник овог скупа, колега Жарко Ђуровић, најавио скуп, доводи у питање цјелину и континуитет проблема, а тиме и пуно значење теме. Зашто? Јер испада да је литература НОБ-а тематски одвећ сужена, готово падобраном спуштена само у овај дио наше историје. Сматрао сам да би континуитет ове литературе требало и у наслову боље именовати. Мада тренутно нијесам имао конкретан предлог, сама тема се у том нашем разговору разгранала и успут наслов за овај рад „укресала”, што сам и сам, „узгредно” и прихватио, зато што одиста живимо у времену велике конфузије и гигантских фалсификата неодвојивих од теме нашега скупа.

Управо данас, кад се књижевна, и не само књижевна, ријеч пробија кроз толико „неодређености” и препрека, можда непознатих ранијим генерацијама, ова тема личи на „спасоносну сламку”. Сувишно је то и помињати да се ради о тешкој, свестраној, друштвеној кризи, о предзнаку новог доба, кад су готово сва искуства из претходних, добродошла. Поготово кад се ради о књижевном стварању. Наравно, и у том кошмару такозваног неолибералног „постмодернизма”, неки писци, и ствараоци уопште, успијевају да се „пробију”. Али колико таквих, можда и бољих, за то вријеме „оде под лед”, само због апатије књижевне критике? Крајер „међувремена” је незајажљиви понор заборавности. Јер кад се помене само „литература НОБ-а”, она је тиме, и ненамјерно, искубена из своје основе, из свог историјског тла, а то је предратни револуционарни, културни покрет звани „нова литература”. То је истовремено замајац у стварању антифашистичког духа нашег Тринаестојулског устанка 1941. године. Без тог покрета незамислив је и онакав културни живот у

партизанским јединицама и бројна значајна књижевна и друга дјела настала у суровим ратним приликама. Тај покрет имао је и прије Другог свјетског рата бројне листове, књижевне часописе, приличну издавачку дјелатност – *Нолић*, рецимо. Чак је успио да потисне у други план дотадашњу популарност грађанске књижевности и културе. Ако је угледни лист *Полиџика* тада објављивао приче писаца комуниста, М. Николића (Ђиласов псеудоним), Ђопића, Лалића и друге, лакше нам је данас да схватимо снагу тог покрета, у кампањи рехабилитације гроба и имена Драже Михајловића и изједначења четника и партизана, толико деценија послје пораза окупатора и његових слугу. Супруга и сарадница познатог пјесника и револуционара Радована Зоговића, Вера, о том књижевном покрету објавила је у новосадској *Мајици српској* 1992. године зборник радова под насловом *Посијање и њосијање*, чији је пут до читалаца мислим „редукован”, сувише брзо зборник је нестао из књижарских излога, да би се то тумачило муњевитом „проћом”.

Снага тог покрета, мада смањено и у сасвим другачијим околностима и на други начин, има продужно дејство, и на овај наш скуп. Тек повезан са овим раздобљем наш скуп добија потпуну моћ да повезује све историјске прилике и искуства, да би могао да нас оспособи да, овај пут потпуније, схватимо сву историјску погубност „наше” 1948. године, упорно, деценијама гуране „под тепих”. И не само изнутра. Толики свестрани стваралачки замаси и осјека били су дио међународног револуционарног полета надахнутог, посредством комуниста, и гигантским успјесима у изградњи СССР-а и каснијег „краха” комунизма што је неповезано постало средство „моћне забуне” и новог духовног поробљавања.

Овај наш скуп је и ријетка прилика за повезивање времена пред капијом одиста новог времена, које подразумејева и ново револуционисање књижевног и свеопштег стваралаштва. И то предратно раздобље подразумевало је смисаоно вишеструко револуционисање појмова. Била је то истовремено и антифашистичка и антикапиталистичка, страствена плима ондашњих токова унутрашњег и свјетског времена у нашим литературама што се наставља и у овим кошмарима данас, у токовима глобализације капитала и готово непрозирне свјетске кризе хуманизма, али више стихијно.

Тако се и зачала ова пријатељска полемика око наслова за наш скуп.

Пун значај велике наше и свјетске кризе „наша” 1948. остао је и овдје негдје изван наслова расут на појединости, и у њима изгубљен. Како то „снопље” сабрати у жижу надмоћи над данашњицом, надмоћи он-

дашњих генерација са којом су онако одушевљено и масовно полетјеле у „27. март” и устанак 1941. године.

Довољно се сјетити тадашњег значаја саме ријечи комунист – писац, да се брзо схвати колико тренутна пасивност организација чини слику кризе мрачнијом него што то јесте! Зато би макар овлашно подсјећање на имена Зоговића, Ђоновића, Крлеже, Цесарца, Рацина, Куленовића, Лалића, Баљевића, Јована Поповића, Младеновића и многих, могло да оживи наш скуп; и чињеницу да је ова генерација слободу освојену у рату изгубила у миру, такорекућ без окршаја. И да буде већи апсурд, све то је за нова покољења углавном остало „под тепихом”. И да зато данас, у времену „повратка догађаја”, гледано са Балкана, још се на видiku не јавља довољно револуционарних покрета кадрих да сложеност досадашњих искустава трансформише у ону нашу тринаестојулску плимину још неосвојене будућности.

Наравно, то што је некад „гурала” организована свијест, преузела је закономјерност дијалектике, што, без повезаности са том нашом општекултурном револуцијом званом „Нова литература”, и поред несумњиве корисности свега, изузев негаторства, шта год буде ту изговорено, не би могло умањити снагу нашега скупа.

Ту предратну нашу културну надмоћ освјежио је својим загребачким ратним доживљајем Ерос Секви, писац, преводилац, уредник часописа на италијанском језику, шеф Катедре за италијанску књижевност на Београдском универзитету. То је тренутак кад се у условима најтеже њемачко-ушашке окупације, ансамбл Загребачког театра, заједно са Назором и Гораном Ковачићем, „одметнуо” у партизане. Вјероватно је Секва, тада секретар Амбасаде, прешао у партизане и борио се до краја рата. Управо се то десило на дан кад је амбасада спремала јубилеј Назору, поводом изласка превода његових дјела на италијански. Кажу да је и Павелић то доживио као тежак пораз и бламажу.

Одлазак Загребачког театра „у шуму” помогло је у формирању позоришта Народног ослобођења на слободној територији. Све то, наравно, подразумијева „Слободарске визије” из поменутог наслова, али је и нешто много више од тога. Шта су тада значиле представе тог позоришта које је имало такав ансамбл и на своме репертоару Гогољевог „Ревизора” и комаде Нушића и Стерије? Е, то је велики допринос нормализацији живота у још једној партизанској републици.

Не могу овдје да прећутим ниједан свој велики ратни доживљај на приредби тог ансамбла. Као борац Првог ловћенског батаљона Прве пролетерске бригаде, негдје уочи Седме непријатељске офанзиве, прису-

ствовао сам у Котор-вароши мјешовитом програму овог ансамбла (Прегер, Мира Санина, Афрић, Љубиша Јовановић). Врхунска тачка програма била је Африћева интерпретација Зоговићеве чувене поеме „Биографија друга Тита”. Ту су се слила два мајсторства – Зоговићево пјесничко и Африћево извођачко и историјска величина тих дана.

Значају теме нашег скупа стално притичу нови моменти; зато је колега Ђуровић добро сугерисао наслов за овај мој есеј. Одиста живимо у времену гигантских фалсификата историје, збивања, сјећања, разних „транзиција”, „преображаја”, и „промјена”, а готово све наслијепо. Ако послије „отимања” око Грузије и Украјине схватимо да је амерички прагматизам остварио – чуда: колонизовао је све своје бивше колонизаторе – Европу и Енглеску, и од своје бивше лондонске метрополе направљено свог „Тројанског коња” у атлантизованој Европи.

„Глобализација” је данас и на врху успјеха и на рубу краха.

Иако са својим струјама код нас и у свијету успијева да сачува позиције вјечитог „чуvara мира”, збивања је све немилосрдније демантују. Те промјене нијесу заобишле ни наше књижевне прилике. Зар да то буде прећутано на овом скупу? Једно је ту незаобилазно. Подршка Запада Броз у није оклијевала. Такмичила се Европа са Америком. Нијесу оканиле ни Уједињене нације. Прва је стигла из Америке. Но, поред свега тога нестало је оно главно, главно – и данас, а то је свјетскост „наше” 1948. године.

И како без те везе, касније „кризе и фалсификате збивања” и сву тежину Брозовог злочина 1948. да учинимо схватљивим данашњим генерацијама? Ту су и „отварања према Западу” и макартизам и Мардок. Особито кад је Броз ту литературу, на чијим је крилима долетио до историјске побједе 1945. године, ставио „ван закона”. И шта је све проузроковало Брозово такозвано „велико не” Јосифу Висарионовичу, кад се оно из истих стопа изокренуло у још веће „да” НАТО-пакту; затим Хрушчову и Брежњеву, Горбачову и „Авганистану”, паду Берлинског зида, „краху” комунизма и великом расулу које још траје у виду незапамћене катаклизмичне „глобализације”...

Брозов „антистаљинизам” се брзо, попут малигног процеса, ширио на све стране – прво као макартизам, затим као хрушчовизам; посебно као „отварање” према Западу, нарасла, у „милошевићизам”, „у Дејтон”, итд. Америчка помоћ Броз у била је најефикаснија. Поред оне у десетинама милијарди долара, у житу и у оружју. Било је то и претварање ОУН у трибину са које су чланови југословенског руководства понављали упозорење свијету о „кремаљској опасности”. Иако је Макарти завр-

шио као улични пијанац, макартизам се наставио као „унутрашња цензура”, до данас. Касније је стекла овај пут свјетску замјену у власничкој контроли штампе, од стране аустралијског мултимилијардера Мардока.

И како да ограничимо асоцијативност ове теме кад је она тешко заустављива? Пођемо ли од списка похапшених и насилно ућутканих наших писаца, до робијаша, до „голооточана”, до оних који су себи, попут Ђопића, одузели живот, до таласа нових васколиких, мијоликих, давичоликих, бећколиких имена и лауреата, до нових жирија и критерија, до Зоговићевог 17-годишњег сустанарства са Удбом, до деценијама прећутане огромне голооточке литературе, и неуспјеха свих покушаја да се литератури врати моћ и друштвени углед који је уживала уочи Другог свјетског рата, за вријеме рата и после рата – у изградњи, постаће нам схватљива ширина и сложеност теме, а и степен фалсификованости времена у коме се све теже живи и ствара. И које за пробој у будућност све чешће окреће главу прошлости, да би открило гдје се то успут изгубило у забраву.

Битка за оријентацију враћа нас и ка Хомеру и ка Толстоју, ка нераскидивој повезаности историје и књижевног пера, и питању: Зашто је данас у Америци Чехов толико актуелан? И зашто су и писци – свјетско братство? Зар није утврђена таква веза између Лорда Бајрона и Пушкина, између Пушкина и Гогољевих „Мртвих душа”, између његових „Мртвих душа” и наших дана, у власти мртвих и полумртвих „душа”?

Могу само да будем захвалан колеги Жарку Ђуровићу (и сам сам једна од жртава „наше” 1948), што ми је сугерисао ову тему, признајући своју немоћ пред огромним проблемом, којег сам овдје успио само да заустим.

Academician Radonja VESOVIĆ

THE CRISIS OF HISTORICAL MEMORIES FORGERIES

Summary

This paper emphasizes the significance of the National Liberation Struggle literature within the development of the complete post-war literature. It is presented here as a natural extension of social literature between two wars, which was free and anti-fascist in spirit, but unfortunately, later on, in times of freedom it obtained a forged context. There are numerous forgeries on the period and literature of the National Liberation Struggle as well as on the post-war social development of the society which all conscious intellectuals are obliged to recognize and eliminate.

